

ПРИНЦИПИ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ СУДДІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

ПОДОРОЖНИЙ Євген Юрійович - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри трудового та господарського права факультету №2 Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1677-1937>

ВІННИКОВ Сергій Валерійович - кандидат юридичних наук, Голова господарського суду Луганської області

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0175-3071>

УДК 349.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/NP.2024.1.40>

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, запропоновано авторське визначення поняття принципів стимулювання праці суддів. Акцентовано увагу на тому, що на сьогоднішній день питання принципів стимулювання праці суддів в науковій літературі є недостатньо опрацьованим. Запропоновано авторське бачення щодо переліку відповідних принципів, які запропоновано поділити на загальні та спеціальні.

Ключові слова: принципи, принципи права, стимулювання, заохочення, праця, судді.

Постановка проблеми

В умовах реформування судової системи України належний рівень стимулювання праці суддів є запорукою успішно проведеної судової реформи та забезпечення ефективного функціонування судової системи в умовах воєнного стану. Реалізація такого важливого для держави завдання має ґрунтуватися вихідними положеннями та керівними засадами, що гарантуватимуть ефективність його механізму правового регулювання. Варто зауважити, що станом на сьогодні відсутній єдиний концептуальний підхід щодо визначення та класифікації принципів стимулювання праці суддів, що є суттєвою прогалиною на теоретичному та практичному рівнях [2]. В сучасних умовах принципи стимулювання праці суддів та проведення їх класифікації, має вирішальне значення для вдосконалення та реформування законодавства у цій сфері, а також формування оновленої системи правових

стимулів, що створить ефективний механізм стимулювання праці суддів.

Стан дослідження проблеми

Варто відзначити, що окремі проблемні питання, пов'язані із стимулюванням праці суддів, у своїх наукових працях розглядали: О.Ф. Гіда, С.І. Дерев'янка, Р.А. Калюжний, А.М. Колот, І.Я. Лико, С.С. Лукаш, Т.О. Пікула, Т.Л. Юзькова та багато інших. Втім, незважаючи на суттєвий теоретичний доробок, наразі в юридичній літературі відчувається брак наукових досліджень, присвячених встановленню кола та змісту принципів стимулювання праці суддів в сучасних умовах.

Мета та завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб встановити коло та розкрити зміст принципів стимулювання праці судді в сучасних умовах. Задля досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: встановити сутність та зміст поняття принцип з точки зору правової науки; здійснити аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, на основі чого виділити коло відповідних принципів.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті полягає у тому, що в ній дістав подальшого опрацювання перелік та зміст принципів стимулювання праці суддів в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження відзначимо, що взагалі, принцип – це першо-основа, базове положення, що дає можливість зрозуміти сутність будь-якого явища, системи. Вказаний термін активно використовується у багатьох сферах суспільного життя, втім найбільш дослідженим він є саме з точки зору правової науки. В даному контексті О.О. Уварова відзначає, що вплив на суспільні відносини здійснюється принципами права, перш за все, через їх вплив на правосвідомість учасників правового регулювання, оскільки саме принципи права забезпечують власну цінність права. Вчена підкреслює, що саме через принципи права, в яких знаходять концентрований вираз визнані у суспільстві цінності, право сприймається як втілення ідей свободи, рівності, гуманізму, справедливості. Через принципи права у людей формуються уявлення про вимоги права і повага до нього, розуміння цінності правового регулювання [1, с. 57-58]. Загалом з твердженням вченої варто погодитися, адже важко заперечувати той факт, що принципи формують правосвідомість учасників певного правового регулювання.

Таким чином принципи права слід розглядати як базові положення, керівні ідеї, які відображають закономірності розвитку суспільства, держави і права та мають безпосередній або опосередкований вплив на нормотворчість, знаходять своє відображення у нормативно-правових актах і обумовлюють сингулярність правового регулювання. Серед різноманітних класифікацій принципів права найпопулярнішим є поділ з огляду на їх відображення в нормативно-правових актах України, тобто практичність використання, розмежування принципів на загальні (основоположні) та спеціальні (міжгалузеві, галузеві й інституційні) [2; 3]. Серед науковців немає єдиної точки зору щодо визначення поняття «принципи стимулювання праці суддів». Так, до прикладу О.Ф. Гіда пише, що система стимулювання праці ґрунтується на принципах: 1) комплексності, який досягається забезпеченням поєднання, який досягається забезпеченням поєднання моральних і матеріальних

форм стимулювання. Крім того вона передбачає наявність антистимулів (тобто системи покарань як моральних, так і матеріальних); 2) диференційованості, який полягає в індивідуальному підході до стимулювання працівників; 3) гнучкості і оперативності – виявляються у постійному перегляді і вдосконаленні форм та методів стимулювання праці залежно від змін, які відбуваються як у колективі, так і у суспільстві [4, с.177-178]. М.Л. Столярова вказує, що при застосуванні заходів заохочення роботодавця повинен керуватися такими принципами стимулювання: оцінювання позитивних результатів роботи та заслуг працівників за кожен прояв активності; індивідуальний підхід при заохоченні; заохочення повинно бути значущим, підвищувати престиж ефективної праці; гласність заохочення; надання переваг та пільг, передбачених у локальних нормативно-правових актах, що є найважливішим засобом формування сумлінного ставлення до праці; поєднання матеріальних і моральних стимулів; своєчасність заохочення; справедливість заохочення [5].

З огляду на зазначене вище, під принципами стимулювання праці суддів найбільш доцільно розуміти певні ідеї, базові положення, які формують засади нормативного регулювання у цій сфері та створюють ефективний механізм впливу правових стимулів на працю суддів. Варто відзначити, що у науковій літературі відсутній єдиний підхід щодо переліку відповідних принципів. Встановлюючи коло відповідних принципів, перш за все, слід розглянути загальні засади стимулювання праці суддів, зокрема: принцип верховенства права; принцип законності; принцип гласності; принцип справедливості та рівності [2].

Так, в першу чергу приділимо увагу принципу верховенства права. Останній є загальноправовим принципом і посідає особливе місце в системі відповідних засад. Втім, ані наукові джерела, ані норми права не містять уніфікованого його визначення. Зазначений принцип закріплено у ст. 8 Конституції України [6] тобто він є конституційним. Положеннями цієї статті встановлено, що «Конституція України має найвищу юридичну силу, а її норми є

нормами прямої дії. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі конституції і мають відповідати їй» [6]. У рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року у справі № 15-рп/2004 (справа про призначення судом більш м'якого покарання) сформульовану наступну позицію: «Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо». До того ж у Рішенні вказано, що «...одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується тільки законодавством як однією з його форм, але й містить інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовано суспільством. Усі ці елементи об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою отримала відображення в Конституції України» [7]. Така інтерпретація принципу верховенства права уособлює його головування, конституційність. Принцип верховенства права у стимулюванні праці суддів, з урахуванням важливості виконуваної ними соціальної функції, забезпечує пріоритет права суддів на заохочення. Принцип верховенства права при стимулюванні праці суддів має бути дотриманий як з боку стимулюємого так і з боку стимулюючого.

Другий принцип, який входить до класифікації загальноправових принципів стимулювання праці – принцип законності. Законність відображає правовий характер організації суспільно-політичного життя, органічний зв'язок права і влади, права і держави, права і суспільства. Вимога законності рівною мірою стосується вищих органів державної влади, інших державних органів, які ухвалюють у межах своєї компетенції правові акти (сфера правотворчості), безпосередніх виконавців законів – посадових осіб, а також громадських організацій, комерційних корпорацій, громадян (сфера правореалізації) [8]. М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко та О.В. Петришин зауважують, що «законність можна розглядати в аспекті не-

обхідності (вимоги, обов'язки) виконувати норми права. Це свідчить про її органічний, нерозривний зв'язок з правом як системою норм і принципів. Суспільство, а також держава, яка визнає і захищає правові норми, вимагають неухильного і суворого їх дотримання та виконання усіма суб'єктами суспільних відносин. Такі вимоги норми права (закону) склалися ще тисячоліття тому і лише сьогодні дістали в юридичній науці назву законність як прояв загальної обов'язковості права» [9, с.385]. Вимогами законності, як слушно відмічають О.П. Віхров та І.О. Віхрова, є: 1) втілення ідеї верховенства права в життя суспільства, держави. Законність вимагає, щоб при загальній регламентації суспільних відносин зміст закону, підзаконних нормативно-правових актів завжди відповідав ідеї права; 2) верховенство закону. Будь-яке видання норм права, що суперечать закону, є порушенням законності, як і точне виконання вимог нормативно-правового акту, який суперечить закону. Верховенство закону означає також і те, що нормативно-правові акти повинні прийматися у встановлених законом порядку і формі; 3) рівність всіх перед законом. У всіх суб'єктів має бути рівний обов'язок виконувати правові приписи, в рівних умовах всі повинні мати рівні права і не мати привілеїв, всі права повинні бути однаково захищені; тощо [10]. Таким чином, принцип законності у сфері стимулювання праці суддів лежить в основі формування правових стимулів і передбачає здійснення стимулювання виключно у відповідності до норм права, суб'єкти стимулювання та стимулюючі суб'єкти мають діяти лише у межах, передбачених законом (нормативно-правових актах та локальних нормативно-правових актах) [2].

Наступним принципом, який належить до загальних принципів стимулювання праці суддів є принцип гласності. Гласність – один з принципів: 1) здійснення демократії, гарантії ефективного функціонування усіх її інститутів; 2) діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян; 3) реалізації права на інформації [11, с. 596]. М.В. Джафарова доводить, що гласність – це один з найважли-

віших проявів демократичності держави, підґрунтя демократії, оскільки лише інформованість громадян надає їм можливість із знанням справи брати участь в управлінні державою. Крім того, вчена відмічає, що гласність означає: відкритість діяльності державних органів, громадських організацій і посадових осіб; надання громадянам та їх об'єднанням інформації, необхідної для участі в обговоренні і вирішенні питань державного і громадського життя, а також питань, що торкаються їхніх прав, обов'язків або законних інтересів; доступність організацій, установ і посадових осіб для приймання громадян; можливість безперешкодного звернення до них з пропозиціями і заявами; виявлення, вивчення і врахування громадської думки при розробці і прийнятті рішень; оприлюднення прийнятих рішень і доведення їх до відома громадян інформованість, доступність, врахування громадської думки, оприлюднення прийнятих рішень [12, с.101].

Принцип гласності проявляється у відкритості стимулювання праці суддів. Саме завдяки цьому принципу досягається відповідний вплив на правосвідомість судді та ефективність стимулювання праці.

Ще один принцип із системи загальних принципів стимулювання праці суддів, який ми розглянемо - принцип справедливості та рівності. В узагальненому вигляді справедливості слід визначати як прийнятий суспільством та визнаний державою морально виправданий та правильний еталон для порівняння дій чи поведінки конкретного суб'єкта та відповідної віддачі за них з боку інших суб'єктів (у тому числі та в першу чергу – держави, державної влади, державних діячів, політиків, політичних партій та чиновників) або суспільства в цілому. Існуючи в реальному суспільстві, вимоги принципу справедливості сприяють як стабільності, так і динаміці відносин відповідного типу, котрі фактично оцінюються на кожному етапі суспільного розвитку з точки зору їх користі [13, с. 24].

Серед загальноправових принципів права важливе місце належить принципу юридичної рівності, який означає, що до однойменних суб'єктів не можуть застосову-

ватися будь-які розрізнення, винятки, обмеження чи переваги з огляду на певні їх властивості. Зміст цього принципу виявляється у рівності прав і свобод; рівності юридичних властивостей, у межах яких суб'єкти права здійснюють свою діяльність; в рівності перед законом і судом [14, с. 27]. Принцип рівності проявляється у забезпеченні рівності прав особи та забороні будь-яких форм дискримінацій. Рівність передусім проявляється у однакових можливостях. У системі стимулювання праці суддів принцип справедливості та рівності містить у собі заборону будь-яких винятків, переваг або обмежень у питаннях стимулювання праці суддів, та полягає у рівних правах та можливостях усіх суб'єктів стимулювання, зокрема суддів.

Системний аналіз чинного законодавства про судоустрій і статус суддів дає підстави виокремити систему спеціальних принципів стимулювання праці суддів, до якої входять, зокрема:

1) принцип своєчасності – полягає у стимулюванні праці судді безпосередньо за дію, адже якщо інтервал між бажаним результатом та стимулом (заохоченням) великий, то втрачається мотивуюча природа стимулу;

2) принцип відкритості та прозорості – полягає у обов'язку осіб, відповідальних за стимулювання праці суддів, забезпечити доступність до інформації щодо видів заохочень (стимулів) за сумлінну працю суддів;

3) принцип поєднання матеріальних і нематеріальних стимулів (комплексності) передбачає взаємодію матеріальних та нематеріальних стимулів, які у сукупності досягають усіх цілей стимулювання праці суддів, що полягають у спонуканні до більш сумлінної праці;

4) принцип визнання, який, як правило, проявляється у призначенні суб'єкту стимулювання додаткової грошової винагороди за сумлінну працю, успіхи та досягнення в роботі (наприклад, преміювання, грошова надбавка);

5) принцип гарантованості винагороди полягає в тому, що держава повинна гарантувати матеріальне стимулювання суддів за сумлінну службово-трудова діяльність та досягнення в роботі, а судді в свою чергу ма-

ють бути впевнені, що вони отримають таку винагороду [2].

Висновки

Завершуючи представлене наукове дослідження слід узагальнити, що наведені вище принципи не є вичерпними, втім, на нашу думку, саме вони найбільш змістовно та повно характеризують ідейне підґрунтя для функціонування системи стимулювання праці суддів в сучасних умовах. Окрім того, відповідні принципи окреслюють напрямки за якими досліджуваний інститут має розвиватись у подальшому, а також визначають своєрідні критерії для створення системи дієвих та ефективних стимулів для забезпечення ефективної діяльності суддів.

Як недолік слід відзначити те, що окреслені у статті принципи не віднайшли свого законодавчого закріплення, що є суттєвою прогалиною законодавства, який перешкоджає проведенню наукових досліджень у даному напрямку, а також правозастосовній практиці. А відтак, дана прогалина потребує усунення шляхом внесення змін та доповнень до чинного законодавства, норми якого регулюють питання стимулювання праці суддів.

Література

1. Уварова О.О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика: монографія. Х.: «Друкарня МАДРИД», 2012. 196с.

2. Вінніков, С. В. Правове регулювання стимулювання праці суддів в умовах реформування судової системи України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Вінніков Сергій Валерійович; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2021. 207 с.

3. Косович В.М. Нормативне закріплення принципів права як чинник досконалості нормативно-правових актів України. Науково-інформаційний вісник Право. № 7, 2013. С. 40-50

4. Гіда О.Ф. Удосконалення практики стимулювання праці як одна з умов підвищення службової активності персоналу. Науковий вісник НАВСУ. Київ, 2003. Вип. 3. С. 176–180

5. Смолярова М. Л. Принципи стимулювання в трудовому праві: теоретичні та практичні аспекти / М. Л. Смолярова // Держава та регіони. Сер. : Право. 2014. № 1. С. 77-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drpr_2014_1_17

6. Конституція України: Закон № 254к/96-ВР від 28.06.1998. Відомості Верховної Ради України. 1996. 23 липн. (№ 30). Ст. 141

7. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 (справа про призначення судом більш м'якого покарання). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>

8. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%D0%E5%E3%F3%EB%FE%E2%E0%F2%E8>

9. Загальна теорія держави і права /За ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Х.: Право, 2002. 432с.

10. Віхров О.П., Віхрова І.О. Теорія держави і права: курс лекцій: навчальний посібник / О.П. Віхров, І.О. Віхрова. Чернівці: Десна Поліграф, 2015. 304 с.. URL: https://pidru4niki.com/84589/pravo/zakonnist_ponyattya_sutnist_printsipi_garantiyi

11. Костецька Т. А. Гласність. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко. К. : Укр., енцикл., 1998. Т. 1: А–Г. С. 596

12. Джафарова, М. В. Зміст та процесуальне значення принципу гласності та відкритості адміністративного судочинства України // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. № 1. С. 57-64

13. Мінченко Р.М. Принцип справедливості як основний критерій взаємодії особистості та державної влади. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.); МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. Одеса : Фенікс, 2011. Вип. 42. С. 21-26

14. Фулей Т. Загальнолюдські (загальноцивілізаційні) принципи права: деякі теоретичні аспекти. Право України. 2003. № 7. С. 24 29

АНОТАЦІЯ

Встановлено, що під принципами стимулювання праці суддів найбільш доцільно розуміти певні ідеї, базові положення, які формують засади нормативного регулювання у цій сфері та створюють ефективний механізм впливу правових стимулів на працю суддів.

Здійснено класифікацію принципів стимулювання праці суддів, які поділено на: 1) загально правові (принцип верховенства права; принцип законності; принцип гласності; принципи справедливості та рівності); 2) спеціальні, до яких віднесено: а) принцип мотивування, який полягає у процесі спонукання судді до діяльності, задля досягнення корисних цілей та ефективності в службово-трудовій діяльності; б) принцип своєчасності, що полягає у стимулюванні праці судді безпосередньо за дію, адже якщо інтервал між бажаним результатом та стимулом (заохоченням) великий, то втрачається мотивуюча природа стимулу; в) принцип відкритості та прозорості полягає у обов'язку осіб, відповідальних за стимулювання праці суддів, забезпечити доступність до інформації щодо видів заохочень (стимулів) за сумлінну працю суддів; г) принцип поєднання матеріальних і нематеріальних стимулів (комплексності); г) принцип вигідності полягає в тому, що фізичні та психологічні витрати в процесі виконання роботи відповідають силі стимулу за виконання роботи; д) принцип гарантованості винагороди.

Узагальнено, що принципам стимулювання праці суддів, як правовій категорії, притаманні характерні особливості, зокрема: 1) принципи визначають основи нормативно-правового регулювання стимулювання праці суддів; 2) здійснюють важливий вплив на нормотворчу та правозастосовну діяльність; 3) забезпечують сингулярність правового регулювання стимулювання праці суддів; 4) принципи виступають важливим критерієм для створення системи дієвих та ефективних стимулів для забезпечення ефективної діяльності суддів.

Ключові слова: принципи, принципи права, стимулювання, заохочення, праця, судді.

SUMMARY

It has been established that the principles of incentivizing judges are most appropriately understood as certain ideas, basic provisions shaping the principles of regulatory framework in this area, and creating an effective mechanism for legal incentives to influence judges' work.

A classification of principles of incentivizing judges has been conducted, divided into: 1) general legal principles (principle of rule of law; principle of legality; principle of transparency; principles of fairness and equality); 2) special principles, which include: a) motivation principle, involving the process of encouraging judges to pursue beneficial goals and efficiency in their professional activities; b) timeliness principle, stimulating judges' work directly after the action, as a large interval between the desired result and the incentive diminishes the motivating nature of the stimulus; c) openness and transparency principle, obliging responsible individuals for incentivizing judges' work to ensure accessibility to information regarding types of incentives for conscientious work of judges; d) combination of material and non-material incentives (comprehensiveness); e) profitability principle, ensuring that the physical and psychological efforts in performing the work correspond to the strength of the incentive for completing the work; f) reward guarantee principle.

It is summarized that the principles of incentivizing judges, as a legal category, have characteristic features, including: 1) determining the bases of normative-legal regulation of incentivizing judges' work; 2) exerting significant influence on legislative and judicial activities; 3) ensuring the uniqueness of legal regulation of incentivizing judges' work; 4) serving as an important criterion for creating a system of effective incentives to ensure efficient judicial activities.

Keywords: principles, legal principles, incentivization, encouragement, work, judges.